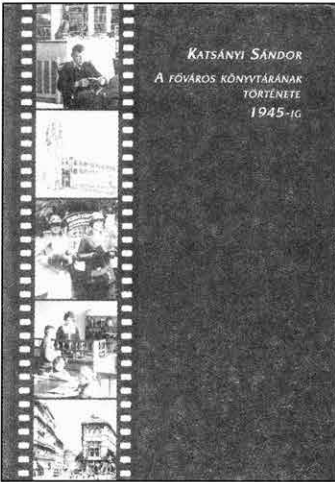

rezni, de így, egybegyűjtve megtakaríthatja a *Kalauz* az erre szánt időt. Ezen kívül a kiadványt akár tankönyvként méltán lehet ajánlani olyan könyvtárosok számára, akik régi és ritka könyvekkel most kezdenek foglalkozni, mivel a magyar nyelvű szakirodalomban ilyen összefoglaló és minden területre kiterjedő munkával aligha találkozhatnak.

Galli Katalin

KATSÁNYI Sándor
A fővárosi könyvtárának
története 1945-ig / Katsányi Sándor.
- Bp. : Fővárosi Szabó Ervin
Könyvtár, 2004. 420 p.
ISBN 963 581 434 8

Új monográfia született a fővárosi könyvtárának első negyven évéről

„1904. október 15-én nyitotta meg kapuit a nagyközönség előtt Budapest új, pontosabban két elődjéből újjászervezett könyvtára. Kerek száz év távlatából visszapillantva, óhatatlanul ünnepi fénytörésben jelenik meg előttünk ez a pillanat. Mit sem von le az esemény szimbolikus jelentőségéből, ha tudjuk, hogy a valóságban csupán egy tizenhat férőhelyes olvasókabinet ajtóit tárultak fel az egyelőre gyér érdeklődést mutató publikum előtt, avatóbeszédék és egyéb külsőségek nélkül. A szerény kezdeteket híven tükrözi az a levlérszlet, amelyben az aktusról az új könyvtár egyik szakalkalmazottja – ketten voltak összesen – mintegy két hét elteltével tudósítja az ekkor Párizsban időző munkatársát: „Az igazgató úr [Körösy József] óhajára október 15-én megnyitottuk a könyvtárt, illetőleg levettük a 'zárva van' cédulát az ajtóról, s azóta egy és más kutatóval is van dolgunk.” A levél feladóját Gárdonyi Albertnek hívták, a címzettet pedig Szabó Ervinnek.” – olvasható a könyv előszavában, amelyben – Fodor Péter főigazgató ünnepi bevezetője után – a két szerkesztő, Kiss Bori és Sándor Tibor foglalja össze a fővárosi könyvtár történeti előzményeit és a kötet céljait.

A Fővárosi Szabó Ervin könyvtár száz évét feldolgozó mű első kötete, amelyet a téma legjobb ismerője, Katsányi Sándor jegyez szerzőként, a fenti esemény századik évfordulójára készült el – a másodikra sem kell sokáig várni, amelyek már szinte napjainkig, 2004 végéig követi a bibliotéka életútját –, de nem az első feldolgozás e tárgyban: Remete László monográfiája – ugyancsak 1945-ig dolgozva fel az intézmény történetét – lassan negyven esztendeje látott napvilágot (*A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár története*, 1966), de már előzőleg is születtek hosszabb, rövidebb tanulmányok – elsőként 1931-ben *Kelényi Béla Ottóé* –, melyekre a szerkesztők az előszóban hívják fel a figyelmet.

Szaktudásunk nemcsak azért örvendezhet, mert a jubileumra végre született egy fontos, közel négyszáz oldalas könyvtártörténet, hanem mert a szerző alapos, minden forrást felkutató és mérlegelő kutatómunkája nyomán friss és gazdag képet kapunk a fővárosi könyvtárának fejlődésének fontos korszakairól és (szükségszerűen) az országos jelentőségű könyvtárügyi eseményekbe ágyazva minden fontos elvi kérdéssről. Ismertetésünk során csupán a mű egy-egy fontosabb elemét ragadjuk ki, a mű érdemeit csak egy jóval hosszabb terjedelmű értékelés tudná méltatni igazán.

A kötet tizenegy fejezetből épül fel; az első három az előzményeket dolgozza fel. *Pest és Buda könyvtári nyilvánosságának kialakulása* után a szerző a *Könyvtáralapító kezdeményezések a kiegyezés és a városeejesítés* című fejezetben a különböző terveket és elképzeléseket veszi számba – benne Toldy Ferenc 1868-as tervzetét is –, majd a közvetlen előzményeket, a városi statisztikai hivatal és a levéltár könyvtárának történetét dolgozza fel *Az 1890-es évek kezdeményezései: Budapest fő- és székesfővárosi könyvtára* fejezetben. Ezt követően négy fejezetben már a fővárosi könyvtár megszületését és működésének első évtizedét tárgyalja a kötet, időben az első világháborúig eljutva.

Az újjászervezéstől a társadalomtudományi könyvtárig (1903-1909) fejezettel indul voltaképpen az

eseménytörténet – benne a két könyvtár, a statisztikai és a közigazgatási gyűjtemény összeolvasztása, feldolgozása és a városháza Károly körüti helyiségeinek megnyitása –, a rendszeres állománygyarapítás megindulása – a közigazgatási irodalom beszerzése mellett a Szabó szerint legfontosabb társadalomtudományi gyűjtemény tervszerű kialakítása – aktív információs szolgálattal (olykor erejüket meghaladó, fontos tematikus bibliográfiák közreadásával). Ekkor indul *A Fővárosi Könyvtár értesítője*, zajlik a nevezetes pécsi szabadtanítási kongresszus (1907), ahol Szabó Ervin is kifejti álláspontját a közkönyvtárakról, és 1907 és 1909 között fogalmazódik meg, hogy a városi könyvtára a tágabb olvasóközönség igényeit kielégítendő a közművelődési könyvtári funkciókat is vállalja.

A városi könyvtár új modelljének kialakítása (1909-1911) és *A nyilvános könyvtár megalapozása és indulása (1911-1914)* fejezetekben a könyvtár egyik legmozgalmasabb korszakát ismerhetjük meg: ekkor születik meg Szabó Ervin nevezetes *Emlékirat közszéki nyilvános könyvtár létesítéséről* című írása (1910), lesz nyilvános a könyvtár (1911), készül el a könyvtár szakmai terve, kerül sor a pályázat kiírására (1911), nevezik ki Szabó Ervint igazgatónak, és ekkor dolgozza ki Lajta Béla építész a könyvtárpalota terveit (1912). Ekkor térnek át a tizedes osztályozásra (1913), indul a *Könyvtári Szemle*, és kezdődik meg a fiókhálózat intenzív kiépítése is. A különböző nehézségek miatt és a helyhiány nyomására költöznek azután a Gróf Károlyi, a mai Ferenczi István utca 8-ba (1913-ban), és nyitják meg 1914. május elsején – ekkor lesz önálló részleg a Budapest Gyűjtemény –, s maradnak még tizenhét évig, mivel a könyvtárpalota nagyszabású tervének megvalósítását meghiúsította a háború.

A továbbiakban a korszakolás a megszokott kerékvágásban halad: a háborús körülmények között (*A könyvtár az első világháború éveiben (1914-1918)*) a könyvtárnak új feladatokkal kellett megbirkóznia: az addig elért színvonalat meg kellett tartania, ki kellett alakítani a magyar public library optimá-

lis formáját, és meg kellett találni a mozgásteret a háborús viszonyok közepette. Ezekben az években jelentősen nőtt mind a forgalom, mind az olvasótábor (két és félszeresére). A korszak végén a könyvtár igazgatója, Szabó Ervin rövid betegség után meghalt (1918. szeptember 30.), utódja helyettese, Dienes László lett.

A könyvtár a forradalmak korában (1918-1919) fejezet egy rövid, de mozgalmas időszakot tekint át, amelyben számtalan terv született, s a munkatársak politikai szerepvállalása miatt a könyvtár Szabó Ervin által képviselt politika-semleges státusza is megváltozott a proletárdiktatúra hónapjaiban. Az 1919. augusztusi „fordulat” nyomán ezért is vesztette el alkalmazottainak felét, és vált kiszolgáltatottá ellenfeleivel szemben. A kiválasztott ideiglenes, majd véglegesített vezető, a „rangidős” Kremmer Jenő, a *Budapestensia* addigi irányítója lett a következő szakasz meghatározó személyisége.

A *Válság – váltás – konszolidáció* időszakában (1920-1926) a „szükség és nélkülözés keserves évei” következtek (Klebersberg). A gyarapodás a felére esett vissza, a gyűjtőkör is módosult (elvben) a humaniorák javára, de a társadalomtudományok továbbra is domináns részei maradtak az állományban. 1923-tól a fiókhálózat és a külön-gyűjtemények fejlődésnek indultak, sikerült a könyvtárnak az elszigeteltségből kilépnie – és az eredeti szakmai struktúrárt megtartva – „a század eleji radikális értelmiség markáns jegyeit viselő könyvtárból a két világháború közötti középosztály igényeit kielégítő közkönyvtárrá” válnia, a korszak adta lehetőségek között.

A második fénykor, árnyékokkal (1926-1939) fejezetben viszonylagos fellendülésről, a gazdasági válságot követő évek nehézségeiről és a társadalmi változások közepette filozófiájának újragondolásáról olvashatunk. Kremmer halála (1926.) után a régi munkatárs, az addigi aligazgató, Enyvvári Jenő került az igazgatói székbe. Az 1926 és 1929 közötti kedvező periódusban oldódott meg a központi könyvtár legnagyobb problémája a Wenckheim-pa-

lota megvásárlásával, amelyben méltó körülmények közé került a könyvtár. (A megnyitóra 1931. április 21-én került sor.) A könyvtár társadalmi elfogadása egyre javult, így a gazdasági válság után vezető értelmiségiek csoportja emelte fel szavát érdekében, olvasói körében egymillió kötetet forgalmazott. (Látogatói között számos fontos alkotó, író, tudós és művész nevét jegyezték fel.) Ismét kiadásra kerültek az *Aktuális kérdések irodalma*, majd 1933-tól az *Aktuális nemzetpolitikai kérdések a Fővárosi Könyvtárban* sorozat füzetei. A gyűjteményben a szociológia irodalmának minden jelentősebb műve megvolt, és számos új folyóíratra is előfizettek. A (túlméretezett) hálózatfejlesztési tervek ugyan nem valósulhattak meg (minden kerületben – sőt a peremvárosokban is – fiókkönyvtárak létesítése!), de ezen a téren is volt minőségi fejlődés.

Az utolsó fejezetből (*A könyvtár a második világháborúban*) megtudjuk, hogy a hadi események következtében 1943-ig a működési feltételek nem romlottak lényegében, de az alkalmazottak katonai szolgálata miatt a fiókkönyvtárakban többször csökkentek a nyitva tartási napok, és az állomány gyarapodása is visszaesett. Ugyanakkor az olvasó kedv dinamikus emelkedett. A német megszállás után, 1944-ben a „távoli” háború elérte Magyarországot is, és betört az „addig viszonylag konszolidált intézmény belső világába is” (az ellentétes politikai meggyőződésű csoportok nyílt szembefordulása, a zsidótörvény következményei, majd a nyilas hatalomátvétel után a vezetés leváltása stb.). A kötet Budapest ostromával és a háborús károk számbavételével zárul (*Mint a hajótörtek...*).

A külső történések – köztük a főváros vezetésének szándékai és hathatós (vagy kevésbé hatékony) segítségével – mellett jelentős szerepet játszottak természetesen a mindenkori igazgatók és munkatársak: Szabó Ervin (1912-1918) személye és munkássága viszonylag jól ismert – Katsányi Sándor számtalan új adattal szolgál az ő munkásságával kapcsolatban is –, de az őt követő vezetők talán kevésbé, így

Dienes László (1918-1919), Kremmer Dezső (1919-1926), Enyvváry Jenő (1927-1944) és az utolsó vezető, Homa Gyuláé. (A könyv természetesen minden fontosabb munkatárs tevékenységére is kitér, Kőrösy Józseftől Hamvas Béláig.)

Az eseménytörténet, a körülmények és koncepciók bemutatása mellett fontos szálakat jelent ebben a könyvtártörténetben a gyűjtőkör változásai és a gyarapítási tevékenység, a feldolgozás, a tudományos és publikációs tevékenység, a korszerű szolgáltatások bevezetése, a különgyűjtemények fejlődése, az olvasótábor alakulása, a fiókhálózat fokozatos kiépítése is, melyeket az időrendbe ágyazva, árnyaltan mutat be rendkívül arányosan, tárgyilagosan, a részletek megismerésére vágyókat a bőséges jegyzetanyaghoz kalauzolva. (A részkérdések feldolgozásáról itt csak annyit, hogy a fontosabb személyekről kislexikon-szerű „betétek” adnak részletes információkat a főszövegnél kisebb típussal szedve, többnyire arcképpel, rövid pályaképpel és értékeléssel.)

A jegyzetanyag gazdag, a nyomtatott és a levéltári forrásokra egyaránt utal; a kötetet záró apparátus is sokrétű: a kronológia mellett mutatók (név- és szakmutató) segíti a keresőt. Ritkán tapasztalni olyan figyelmességet, hogy két könyvjelző-szalagot is kapjunk a könyvhöz: egyet a főszöveghez, egyet

pedig a jegyzetanyaghoz. A könyvet gondosan szerkesztették, ennek eredménye a borítófedéltől az illusztrációkig (fényképekig, rajzokig), a fejezeteken és a jegyzeteken átvonuló élőfejtől a betűtípusokig hozzáértő kezek munkáját dicséri. (A sajtóhibák a jubileum sürgető közelségének tudhatók be, ezeket egy új kiadás könnyen kiiktathatja.)

Befejezésül a kötet februári bemutatóján elhangzott értékelésből idézzük Pók Attila történész találó szavait:

„Katsányi Sándor korszerű szemléletű, adatokban gazdag, mégis olvasmányos munkája többre vállalkozik, mint az utolsó félszáz év fehér feltjának az el-tüntetésére: a mű a fővárosi könyvtár teljes múltját bemutató és a régebbi időszakokra vonatkozóan is új szintézis. Elsősorban azt vizsgálja, hogy milyen felfogások éltek a közkönyvtárak szerepéről a polgári nyilvánosság kiterjesztésében, és vajon miképpen felelt meg ezeknek az elvárásoknak egyes életszaka-szaiban a főváros bibliotékája.”

A könyv jóval több intézménytörténetnél, hiszen a tárgyalt időszak minden szakmai koncepcióját, vitáit, dilemmáit és kompromisszumait napirendre tűzi és elemzi, ezért minden szakmabeli figyelmébe ajánljuk.

Murányi Lajos